

Laura Hartman, Robert Stasinski, Lars Strannegård

Kulturpolitiken 50 år **Var står vi nu?**

Ekonomi och värde

BILDKONST
SVERIGE

Innehåll

Inledning	3
Bildkonst Sverige	
Femtio år av offentligt finansierad kultur	6
Laura Hartman	
Den svenska konstscenens utveckling	16
Robert Stasinski	
Konsten och pengarna	22
Lars Strannegård	
Bilaga	26
Del av 1974 års kulturproposition	

Inledning

I år fyller svensk kulturpolitik 50 år. Vad har förändrats sedan riksdagen 1974 klubbade igenom landets första sammanhållna kulturpolitiska plan? Vilka värden vill vi bära med oss och vad behöver förändras?

Bildkonst Sverige släpper under året rapportserien *Kulturpolitiken 50 år – var står vi i dag?* Den första delen, *Ekonomi och värde*, fokuserar på kulturens ekonomiska förutsättningar och politikens grundvärderingar med bildkonsten som exempel. Lars Strannegård, rektor för Handelshögskolan i Stockholm, reder ut begreppen i den i dag rådande föreställningen om att kulturen är ett medel och ekonomin ett mål. Nationalekonom Laura Hartman presenterar en grundlig kartläggning över hur kulturens offentliga finansiering förändrats under de senaste femtio åren och relaterar detta till Sveriges ekonomiska utveckling, skattebasen och statsbudgeten. Konstredaktören Robert Stasinski beskriver bildkonstens utveckling och reflekterar över kulturpolitikens uppmärksamhet och förmåga att följa med.

År 1974 var en grundbult i svensk kulturpolitik. Samma år som kulturen blev ett eget politikområde och den nya myndigheten Statens kulturråd instiftades, invigdes även Kulturhuset på Sergels torg. Huset, rådet och politikområdet delade alla efterkrigstidens tankar om kultur som en självklar del av samhällsbygget. De kulturpolitiska målen slår fast att ”kulturen ska vara en dynamisk, utmanande och obunden kraft med yttrandefriheten som grund”¹. Från Sergels torgs öppna ytor skulle människor enkelt kunna ta sig in till allt vad Kulturhuset hade att erbjuda. På samma sätt skulle dörrarna till kulturen vara öppna över hela landet.

Förvaltningspolitiskt är år 1974 en startpunkt för den moderna kulturpolitiken. Här formulerades både övergripande mål och hur förvaltningen skulle skötas. Ambitionen är imponerande i sitt helhetsgrepp och det är slående hur kulturen ses som en bärande del av samhället. Det som går att läsa i den 583 sidor långa betänkandet *Kulturrådet – Ny politik, Nuläget och förslag*, var del av ett långt och omfattande förarbete. Redan år 1968 hade dåvarande ecklesiastikminister Olof Palme inrättat Kulturrådet, den utredningsgrupp som lade grunden till propositionen. Namnet bars sedan vidare in i den myndighet som skulle komma att ansvara för det nya politikområdet. I dag, 50 år senare, är de mål och grunder som sattes upp fortfarande vägledande för kulturlivets offentliga finansiering och förerkligande. Hur står sig då de kulturpolitiska målen i dagens kulturlandskap? Och specifikt, hur ser det ut för bildkonsten?

Ny kulturpolitik (SOU 1972:66)
Omslagsbild: Lennart Rodhe
Typografi: Gudmund Nyström

1. *Mål för kultur*, Regeringskansliet, tillgång 29 jan 2024.

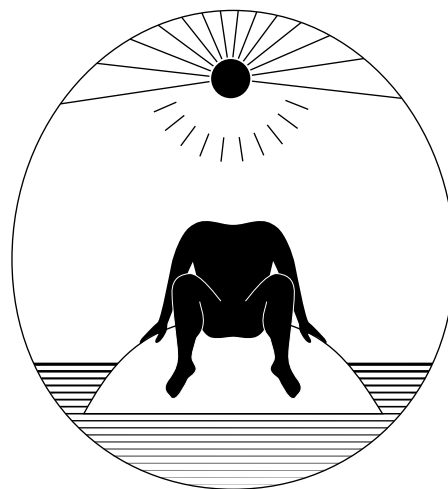
Sedan 1970-talet har de kulturpolitiska målen setts över två gånger. Små justeringar i målformuleringar har gjorts, ett av målen har tagits bort, men inget lagts till.

1996 påbörjar Moderna Museet, tillsammans med andra svenska museer, tillgängliggörandet av sina samlingar genom digitaliseringsprojektet SESAM. Och till följd av den nya Kulturutredningen samma år lägger regeringen fram förslag till en fortsatt ”långsiktig kulturpolitik”. De kulturpolitiska målen formuleras om, men behåller samma inriktning. Fokus ligger på yttrandefrihet, kulturell jämlikhet och mångfald. Specifika områden som lyfts fram är litteratur, läsförbättring och konstnärernas villkor.²

År 2009 visar Index i Stockholm konstnärsskolan Goldin+Sennebys projekt *Headless* som undersöker offshore-bolags strategi för att undkomma statlig granskning. Den nya

Kulturutredningen 2009 skapar stor debatt och kulturlivet själv bildar en skuggutredning³. I den efterföljande propositionen *Tid för kultur* lanserar regeringen kultursamverkansmodellen och stryker ett av de kulturpolitiska målen. Kulturpolitiken ska inte längre ha som mål att motverka kommersialismens skadliga verkningar.

Bengt Jacobsson, professor i företagsekonomi, beskrev 2014 kulturpolitiken i sin bok *Kulturpolitik – Styrning på avstånd* som både fastfusen och föränderlig. Den är fast i målsättningarna, då de starka principerna om konstnärlig frihet, armlängds avstånd och tillgänglighet står sig. Det är i stället på det förvaltningspolitiska fältet som förändringarna har skett⁴. Som exempel anger han regionaliseringen, införandet av marknadsidéer och managementkultur i statlig förvaltning, vilka också är de områden som under 2000-talet har väckt störst debatt.

Headless, illustration av Johan Hjerpe för Goldin+Senneby

Den senaste tiden har frågan om resurser hamnat i centrum för den kulturpolitiska debatten. Men kulturpolitikens grunder har också varit i fokus, i synnerhet konstens frihet och armlängds avstånd.

Så var står vi nu? Återstartsutredningens betänkande *Från kris till kraft*, slog 2021 fast att kulturens anslag under lång tid inte räknats upp och att detta kunde få konsekvenser inom en nära framtid. Kultursamverkansutredningen som i höstas presenterade betänkandet *Kultursambället* aktualiserade målen om konstens tillgänglighet. Den senaste tiden har frågan om resurser hamnat

2. *Kulturpolitik 1996/97:3*, Regeringskansliet, tillgång 29 jan 2024.

3. Söderling, Fredrik, "Skuggutredningen på ministrarnas bord", Dagens Nyheter, 10 februari 2009.

4. Jacobsson, Bengt, *Kulturpolitik: Styrning på avstånd*, (Lund: Studentlitteratur, 2014), s. 27.

i centrum för den kulturpolitiska debatten. Men kulturpolitikens grunder har också varit i fokus, i synnerhet konstens frihet och armlängds avstånd.

Utöver de större linjerna undersöker den här rapporten ett delområde, bildkonsten, för att ta reda på hur väl politiken har följt med i konstarnas utveckling. Bildkonsten har under de senaste 50 åren genomgått en anmärkningsvärd förändring. Från att i huvudsak bestå av tavlor, skulpturer och grafik kan den i dag ta sig vilket uttryck som helst: installationer, performance, film, sociala händelser, och så vidare. Många konstnärer jobbar i dag med att andra värden än de mät- och säljbara och att ställa ut konst är inte längre att hänga tavlor på en vägg. Varje utställning involverar produktion, uppbyggnad av nya rumsligheter och nya sätt att involvera publiken. Detta har i grunden ändrat förutsättningarna för både konstarrangörer och konstnärer.

• • • • • Många konstnärer jobbar i dag med att andra värden än de mät- och säljbara och att ställa ut konst är inte längre att hänga tavlor på en vägg.

Två av de mest tongivande utredningarna de senare tiden lyfter särskilt bildkonsten som ett område som försumrats av kulturpolitiken⁵. Detta har resulterat i en försvagad infrastruktur och ett konstområde med markant mindre resurser än andra. Kulturpolitiken har lyft konstnärers villkor, men bortsett från konstens arrangörer. I *Från Kris till Kraft* formuleras flera konstruktiva förslag för att åtgärda detta, av vilka inga hittills realiserats. I utredningen om Kultursamverkansmodellen saknas helt förslag för att stärka bildkonstens arrangörer och infrastruktur.

Med *Kulturpolitiken 50 år* vill Bildkonst Sverige bidra till det kulturpolitiska samtalet både om den övergripande kulturpolitiken och mer specifikt om den politik som berör bildkonsten. Hur möjliggör eller hindrar den områdets fortsatta utveckling? Vår förhoppning är att de nedslag som presenteras i texterna ska bidra till fortsatta samtal om dagens och morgondagens kulturpolitik.

Magdalena Malm, generalsekreterare Bildkonst Sverige
Emmeli Person, verksamhetssamordnare Bildkonst Sverige

5. *Från kris till kraft: Återstart för kulturen* (SOU 2021:77) och *Kultursamhället: Utvecklad samverkan mellan stat, region och kommun* (SOU 2023:58)

Femtio år av offentligt finansierad kultur

Hur har kulturens offentliga finansiering förändrats under de senaste femtio åren? Det förklarar nationalekonom Laura Hartman, i en jämförelse med den offentliga sektorn i stort och den allmänna ekonomiska utvecklingen i Sverige.

Kultur för alla i fokus 1974

1974 presenterades den kulturpolitiska proposition som skulle komma att prägla svensk kulturpolitik för decennier framåt. Åtta mål för kulturpolitiken sattes upp, med bland annat yttrandefrihet, mångfald och kultur för alla som utgångspunkter. Tjugo år senare kan man i en tillbakablickande utredning läsa att "[m]ed införandet av 1974 års kulturpolitik blev kulturen i högre grad än tidigare en gemensam angelägenhet. Genom att man tryckte på värdet i det egna skapandet och utövandet togs ett viktigt steg mot en vidgad kultursyn." En central ambition blev att kulturen ska vara tillgänglig för alla.

Därefter har mycket hänt, såväl i samhället som i den ekonomiska politiken. Från 1970-talets fortsatta expansion i offentlig sektor till den djupa 1990-talskrisen och en betydligt mer åtstramande ekonomisk politik därefter. Ett nytt budgetramverk togs fram med fokus på minskad offentlig skuld. Under 1980- och 90-talet genomfördes även den stora pensionsreformen, århundradets skattereform och ett flertal avregleringar på finansmarknaden.

Svensk ekonomi har vuxit sig allt starkare, samtidigt som de ekonomiska klyftorna mellan de rikaste och fattigaste har vidgats.

Kultursektorns offentliga ekonomi

Kulturen får sin offentliga finansiering från tre källor: staten, regionerna och kommunerna. I praktiken handlar det om stöd till föreningar och organisationer, till konstnärer och grupper av konstnärer, verksamhet i offentliga kulturinstitutioner såsom statliga museer och kommunala teatrar. Folkbildningen har traditionellt varit en viktig del av kulturen. Dessutom sker mycket av kulturutbytet inom ramen för förskolan och skolan, liksom inom andra politikområden såsom arbetsmarknadspolitik.

Det finns en rad faktorer som gör det komplicerat att kartlägga kulturens ekonomiska villkor utifrån befintlig statistik, både vid given tidpunkt men framför allt över tid. Data finns inte samlade på ett ställe och definitionen av "kulturutgifter" har förändrats i de officiella statistikställorna. Efter den stora budgetreformen på 1990-talet kan man dock följa kulturens statliga finansiering

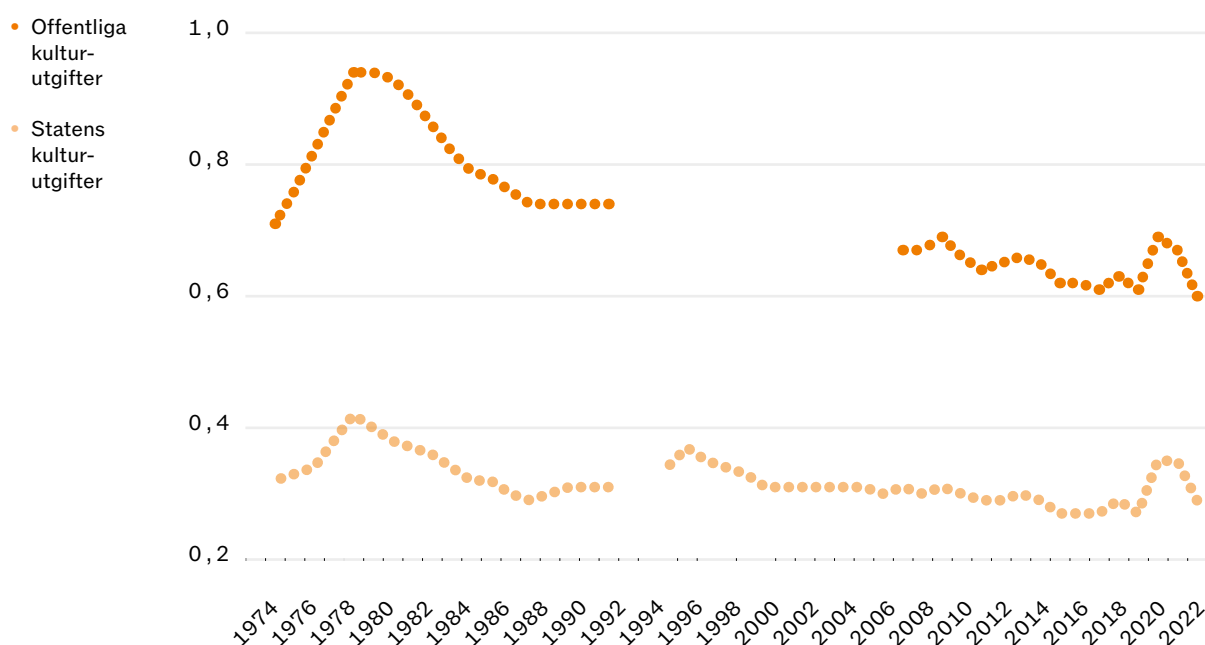
genom utgiftsområdet ”Kultur, medier, trossamfund och fritid” i statsbudgeten.

Kommuners och landstingens utgifter är än svårare att spåra enhetligt över tid, dessutom sker en del kulturverksamhet inom andra utgiftsområden. Med dessa reservationer så håller sig denna text på en övergripande nivå och utgår i huvudsak från definitioner som man slagit fast i tidigare statliga utredningar och Myndigheten för kulturanalys uppföljningar. Uppgifter saknas för vissa år.

Med det sagt visar figur 1 nedan den offentliga kulturfinansieringens utveckling de senaste 50 åren. Den övre kurvan summerar alla offentliga källor – stat, kommun och landsting/region – medan den nedersta kurvan visar den statliga finansieringen. För en mer rättvis jämförelse över tid måste dessa relateras till hela ekonomins tillväxt, mätt som BNP.

Storleksordningen mellan de statliga respektive övriga offentliga finansieringskällor har varierat något över tid. Under de första årtiondena var kommuners och landstingens kulturanslag relativt viktigare än statens vars andel av totalen låg runt 40 procent. Det första att notera är att det gjordes ordentliga satsningar åren efter 1974 års kulturproposition. Offentlig kulturfinansiering växte från 0,71 procent av BNP till nästan en procent (0,94). Därefter kan en stadig minskning skönjas. Under 1980-talet minskade samtliga offentliga utgifter för kultur till en nivå runt 0,75 procent av BNP. Därefter är det framför allt kommuner och landsting som minskat sin kulturfinansiering. Den totala nivån ligger på 0,6 procent av BNP i dag, vilket i kronor motsvarade 35,5 miljarder kronor år 2022. Statens kulturutgifter har varit relativt stabila och legat på runt 0,3 procent av BNP.¹ Det andra att notera därmed är just att statens betydelse i den offentliga kulturfinansieringen vuxit i betydelse.

Figur 1 Kulturutgifter som andel av BNP (%), 1975-2022

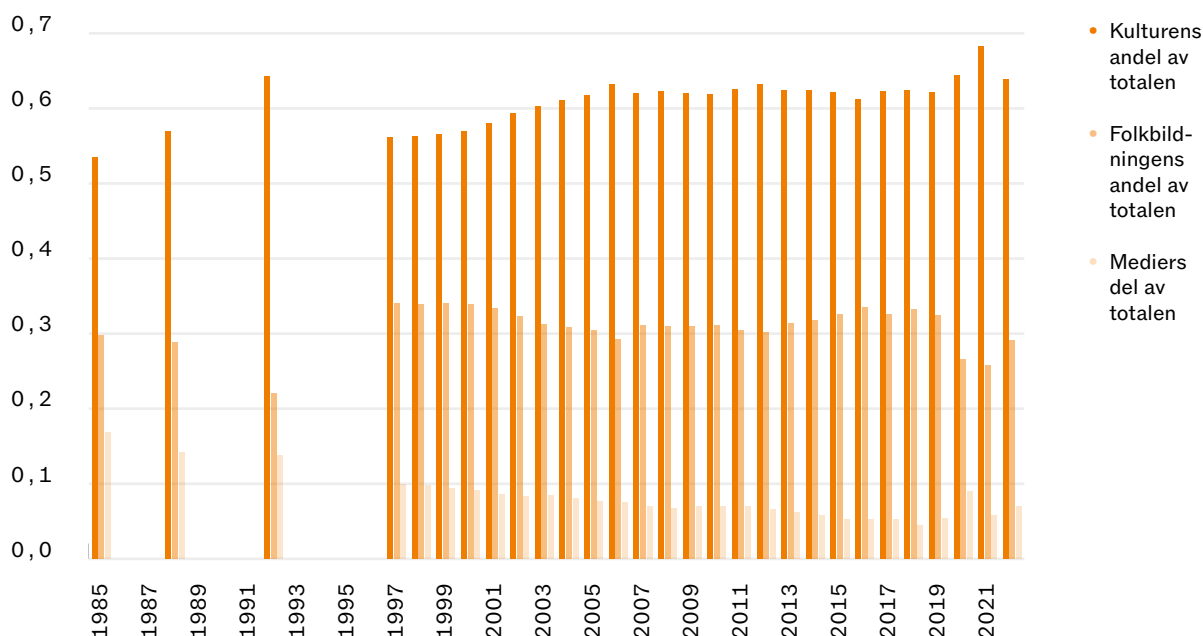

Källa: (1) För 1975-1992: Tabell 24.2.1a i tabellbilagan till SOU 1995:85, som baseras på statistik från RRV och Kulturutredningens egna beräkningar. (2) För åren 1995-2022: Tabellbilaga till *Samhällets utgifter till kultur*, rapport från Myndigheten för kulturanalys, som bygger på bearbetning av uppgifter från ESV och SCB. Samt BNP från SCB för åren innan 1997.

1. Återigen, pandeminårens undantag återspeglar sig i en upp-och-nedgång under slutet av perioden.

Vidare belyser Figur 2 hur statens kulturutgifter för åren 1985-2022 har fördelats mellan de tre huvudområden: kultur, folkbildning och medier. Kultur är den klart största posten, därefter folkbildning och sist medier. Det finns viss variation över tid: under den första tiden 1985-1992 ökade kultur från 53 till 64 procent av totalen, främst på bekostnad av folkbildning som minskade från 30 till 22 procent. Efter 1997 är det framför allt på delområdet medier de stora variationerna har skett – mer än en halvering i andel från 10 procent år 1997 till 4 procent 2018. Därefter har andelen gått upp igen. Pandemistöden syns tydligast i delområde kultur.

Figur 2 Statens kulturutgifter uppdelat i kultur, folkbildning och medier, 1985-2022, (%)

Källa: 1985-1992: SOU 1995:85 se fotnot 1. 1997-2022: Myndigheten för kulturanalys bearbetning av uppgifter från ESV.

Hur ska man förstå bilden som tonar fram – de ambitiösa satsningarna de första åren, därefter en minskning, framför allt hos kommuner och landsting, till dagens nivå på 0,6 procent av BNP? Och statens närmast konstanta andel runt 0,3 procent ända sedan mitten av 1980-talet? Är det lite eller mycket?

Frågan är förstås i grunden ideologisk. Hur mycket anser man att kulturen är ett gemensamt, offentligt åtagande? Men kanske går det att komma svaret på spåret, genom att relatera siffrorna till ett antal andra samhällstrender. Låt oss göra ett försök.

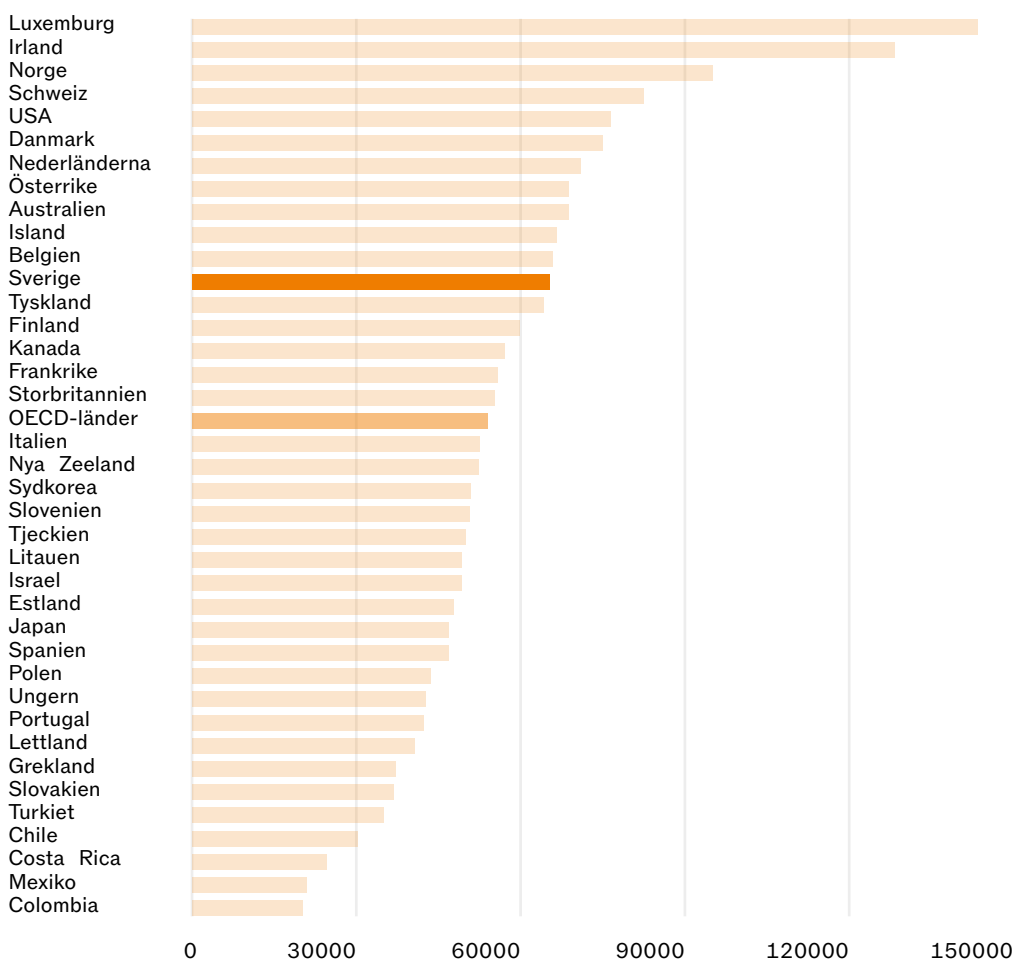
Sverige har blivit rikare

Sedan år 1970 har svensk ekonomi vuxit till det tredubbla.² I dag ligger vi på plats 12 bland världens ekonomier, om vi räknar BNP per capita (invånare).

Även i en jämförelse av ekonomiers totala storlekar ligger Sverige på plats 22. Vi startade visserligen från en redan stark position på 1970-talet, men icke desto mindre har den svenska ekonomin blivit betydligt rikare under åren.

I outvecklade och fattiga ekonomier lägger man relativt större andel av resurserna på de mest basala behoven såsom mat och tak över huvudet. Ju rikare och mer utvecklat vårt samhälle blir desto mer kan vi prioritera sådant som ger mening i livet – där kulturen rimligen är en central beståndsdel. Därmed skulle ett svar på frågan om hur man ska värdera de över tid stabila 0,3 respektive 0,6 procenten kunna vara att andelen snarare borde ha ökat ju rikare vi blir.

Figur 3 BNP per capita i världens rikaste länder, år 2022

Källa: Ekonomifakta, baserat på OECD och Macrobond.

Sverige sparar mer än spenderar i dag

Sedan 1974 har den ekonomiska politiken genomgått stora förändringar – större än de som syns i kulturbudgetarna. En årtionden lång expansion i offentlig sektor som kulminerade på 1980-talet vändes till en betydligt mer åtstramande ekonomisk politik efter den stora 1990-talskrisen.

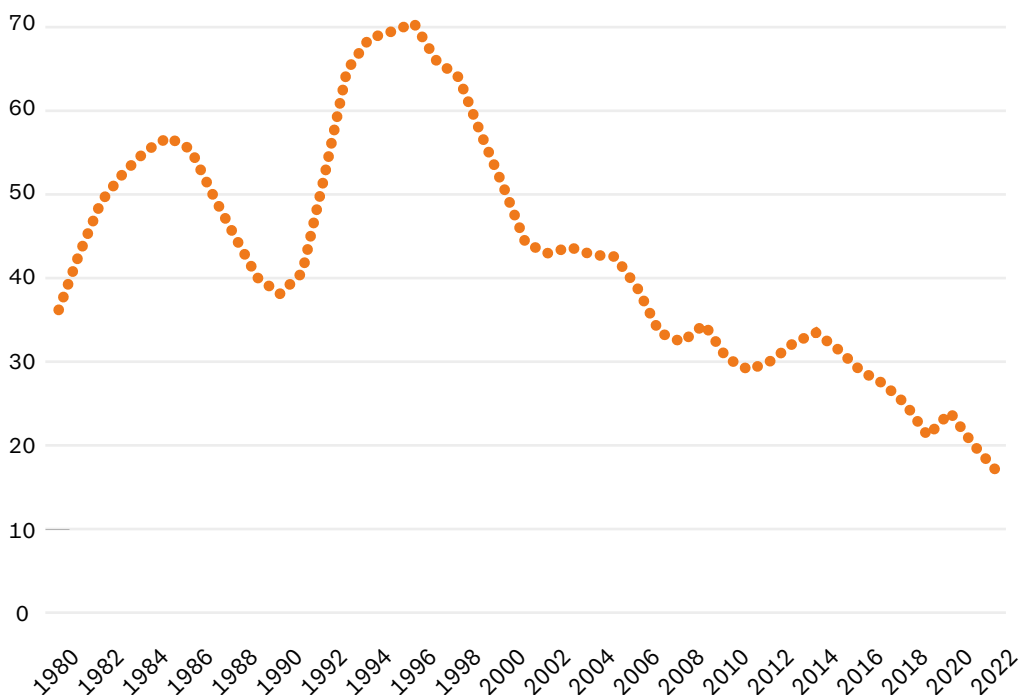
Ett sätt att illustrera detta är att se hur statsskulden – skillnaden mellan statens intäkter och utgifter – har utvecklats. Figur 4 visar en tydlig nedgång

2. Detta gäller i fasta priser, alltså justerat för inflation. I löpande priser beräknat har BNP i Sverige ökat från cirka 195 miljarder 1970 till 5 963 miljarder 2022

från toppnoteringen 69,8 procent av BNP år 1996 till 17,1 procent i dag.

Detta är en internationellt låg siffra. Adderar vi kommunsektorns skuld så ligger vi även då på låg nivå, runt 30 procent av BNP. Sverige har alltså under de senaste 30 åren sparat mer än spenderat.

Figur 4 Statsskuld som andel av BNP, 1980-2022, (%)

Källa: Ekonomifakta, baserat på Riksgälden och SCB/Macrobond.

Skattekvoten tillbaka på 1970-talets nivåer

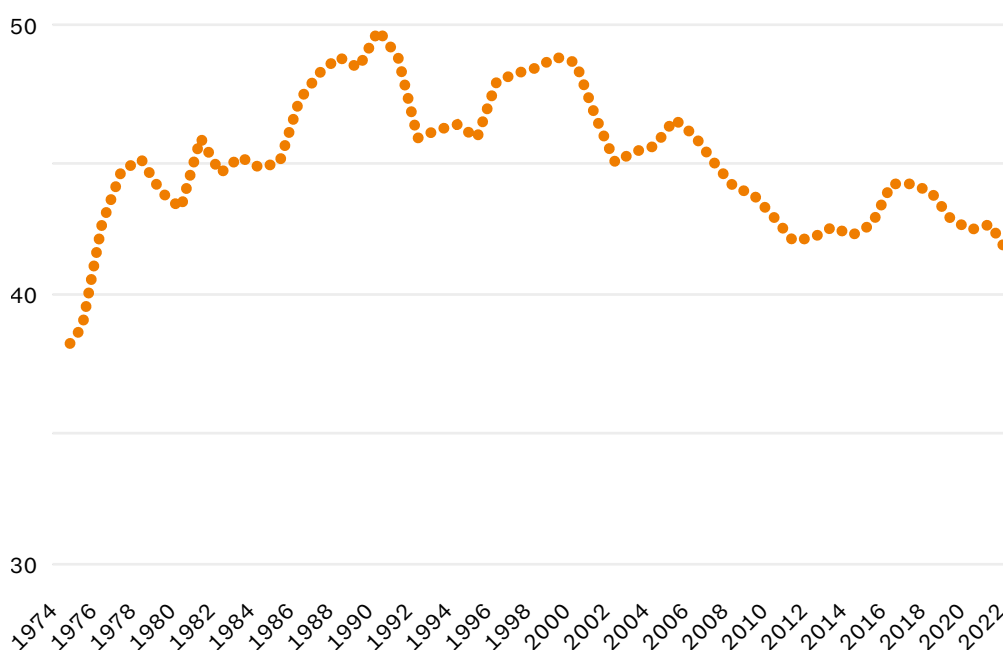
Samtidigt som statens utgifter och statsskulden har minskat så har även intäkts- sidan minskat i och med en rad skattereformer. Standardsättet att illustrera skatternas storlek i en ekonomi är den så kallade skattekvoten – förhållandet mellan totala skatteintäkter och BNP. Det görs i figur 7 nedan. Skattekvot påverkas såväl av skattesatserna – hur hög är till exempel skatten på fastigheter? – som av den underliggande skattebasen – hur stort är värdet på fastighetsbeståndet?

Under 1970- och 1980-talet växte kvoten successivt till cirka 50 procent, för att därefter minska till drygt 41 procent år 2022. Vi är med andra ord tillbaka på nivån 1975/76. Ett ännu tydligare sätt att uttrycka detta är att skatteintäkterna minskat med en femtedel sedan 1990-talet. Detta är anmärkningsvärt, med tanke på hur våra förväntningar liksom möjligheter att tillhandahålla offentlig service, inte minst i välfärdssektorn, stadigt har ökat sedan 1970-talet. Med en alltmer högteknologisk och specialiserad sjukvård kan vi bota fler svåra – och dyra – sjukdomar. Ingen i dag skulle acceptera ett vårdutbud från 1970-talet. Detsamma gäller förskolan: 1975 gick ungefär 10 procent av alla barn i daghem, förlagan av förskolan, medan samma siffra i dag är 94 procent. Namnbytet

från daghem till förskolan innebär också helt andra ambitioner kring lärande – i dag har förskolan en egen läroplan.

Detta är bara två exempel på offentlig service som har blivit betydligt bättre men också dyrare. Det ligger med andra ord ett påtagligt, och av många bedömare orimligt, krav på effektivitet i all offentlig verksamhet, om 1970-talets skattekvot ska kunna bära dagens kostnader. Man ska komma ihåg att tjänster såsom skola, vård och omsorg – eller kultur – knappast går att effektivisera på motsvarande sätt som till exempel produktion av mobiltelefoner. Det beror på att dessa tjänster i högre grad utförs av människor. En mobiltelefonfabrik kan utnyttja ny teknik och ersätta människor med maskiner, men en lärare kan inte undervisa allt större barngrupper med bibehållen kvalitet.

Figur 5 Skattekvot - Skatteintäkter som andel av BNP 1974-2022

Källa: Ekonomifakta, baserat på SCB

Figur 7 visar att det framför allt är intäkterna från arbetsbeskattningen som har minskat: från cirka 20 procent till närmare 5 sedan slutet av 1990-talet. Slopandet av den allmänna pensionsavgiften och de olika stegen i jobbskatteavdraget är två viktiga reformer bakom utvecklingen. Vid första anblick ser kapitalbeskattningen inte ut att ha förändrats nämnvärt. Men bakom den svagt stigande skattekvotskurvan döljer sig en rad faktorer som har förändrats kraftigt under åren.

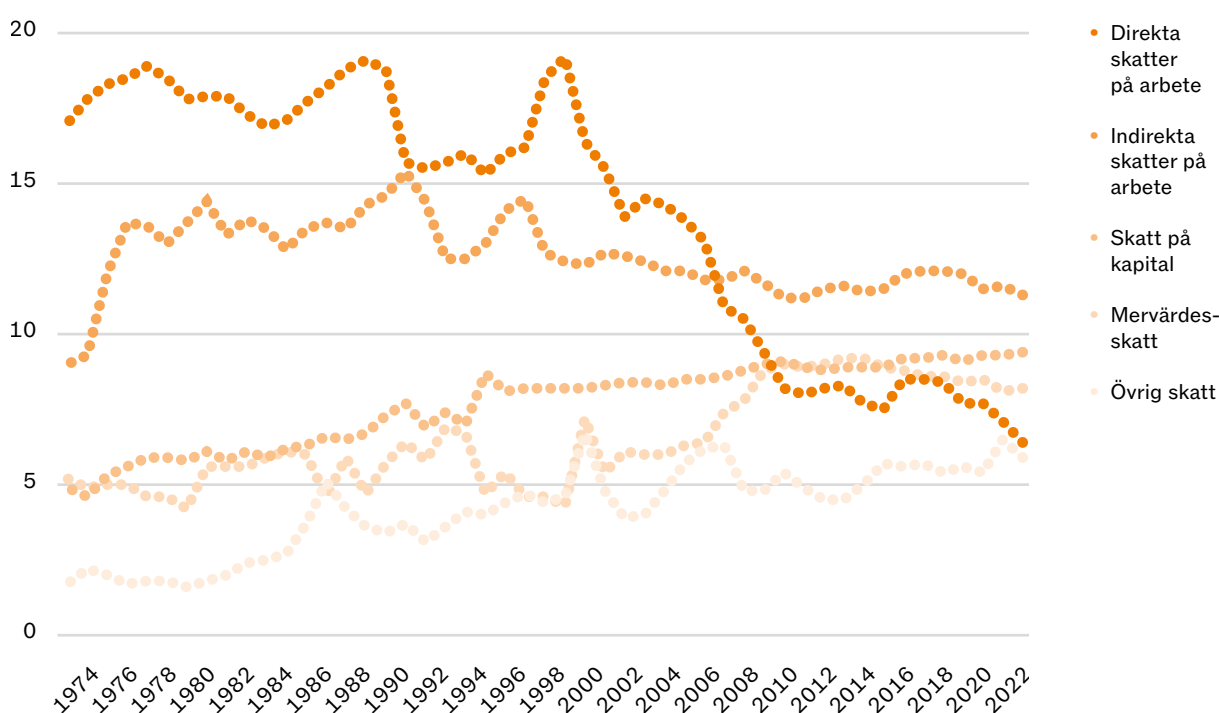
Kom ihåg att skatteintäkter påverkas av både skattesatsen och den underliggande skattebasens storlek. Kapitalbeskattningen har sänkts samtidigt som svenskarnas kapitalinkomster har ökat avsevärt. Arv- och gåvoskatten togs bort år 2005 och 2007 försvann förmögenhetsskatten. 2008 gjordes fastighetsskatten om till en betydligt lägre avgift. Åren 2019-2020 sänktes bolagsskattesatsen och vissa begränsningar introducerades i avdragsrätten. Utan dessa ändringar hade

skattekvoten för kapitalinkomster med all sannolikhet varit betydligt större – och därmed också möjligheterna att finansiera till exempel offentlig kultur.³

Värt att notera är att avdragsrätt för gåvor till kulturverksamheter inte infördes i samband med övriga skattesänkningar, något som finns i många andra länder och skapar incitament för ökad privat finansiering av kultur. En sådan skattereform hade kunnat kompensera en del av de minskade intäkterna till de offentliga finanserna som till exempel avskaffandet av vissa kapitalskatter ledde till.

Sammanfattningsvis, de senaste årtionden har politiken prioriterat skattesänkningar snarare än fortsatt investering i offentlig sektor. Att kulturutgifterna inte har ökat som andel av BNP är en del av den stora bilden.

Figur 6 Skattekvot per typ av skatt 1974-2022, (%)

Källa: Ekonomifakta

Ökade inkomstskillnader påverkar kulturen

Kapitalskatteförändringar har inte bara påverkat skatteintäkter. De har, tillsammans med de kraftigt växande kapitalinkomsterna, bidragit till att inkomstskillnaderna ökat framför allt från 1990-talet och framåt. Ett sätt att illustrera detta är att se hur disponibla inkomster⁴ utvecklats över tid för befolkningen uppdelad i tio grupper, baserat på deras inkomster i början av perioden. Utvecklingen är tydlig: ju högre inkomst från början desto bättre inkomstutveckling. Den tiondel som år 1995 hade lägst inkomst fick en genomsnittlig inkomstökning på ungefär 50 procent fram till år 2020. För den högsta tiondelen var ökningen 160 procent. En närmare analys av de olika inkomsttyperna

3. Skattens storlek påverkar ofta beteendet och därmed skattebasens storlek. Därför är det svårt att exakt uppskatta vad kapitalskattintäkterna skulle ha varit i dag om inga förändringar hade ägt rum.
4. Disponibla inkomster är summan av alla typer av inkomster från arbete, kapital, olika bidrag med mera.

visar att detta i första hand har drivits av just kapitalinkomsterna. Dessutom sticker den allra översta procenten – miljardärerna – ut, särskilt där har inkomstökningen varit allra tydligast de senaste tio åren.⁵

De ökade inkomstskillnaderna kan relateras till kulturpolitikens centrala delaktighetsmål: att kulturen ska vara tillgänglig för alla. I 1974 års kulturpropagation uttrycks det som ett mål om att ”kulturpolitiken skall i ökad utsträckning utformas med hänsyn till eftersatta gruppers erfarenheter och behov.” Vidare skrivs att målet syftar till att ”bryta den isolering i kulturellt hänseende som i dag präglar många grupper”. Dessa handlar bland annat om barn, invandrare och personer med funktionsnedsättningar, men inte minst den socioekonomiska dimensionen betonades redan då. Utbildning- och inkomstnivå korrelerar starkt med kulturkonsumtion.

• Skatteintäkterna har minskat med en femtedel sedan 1990-talet. Detta är anmärkningsvärt, med tanke på hur våra förväntningar liksom möjligheter att tillhandahålla offentlig service, inte minst i välfärdssektorn, stadigt har ökat sedan 1970-talet.

Med ökade inkomstskillnader sedan 1990-talet har denna måluppfyllelse rimligen blivit svårare att uppnå. Hos övriga prioriterade grupper har det också skett förändringar som dragit åt samma håll. För barn är förskolan och skolan en central kulturplattform. Redan i 1995 års kulturutredning lyfts ett varningens finger för att den ekonomiska kris som då precis hade startat och neddragningar i kommuners budgetar skulle kunna äventyra måluppfyllelsen om bra kulturutbud i alla landets förskolor och skolor. Krisen i kommunerna blev djup. Därefter har andelen barn som går i förskolan ökat markant, likaså antalet timmar som de spenderar där.

Likvärdigheten i grund- och gymnasieskolan har försämrats under de senaste årtiondena där forskningen bland annat pekat på skolans konkurrensutsättning som en bidragande faktor. Målet om att alla barn, oavsett socioekonomisk bakgrund, ska få ta del av likvärdigt kulturutbud har sannolikt blivit än svårare att uppnå. Grundskolan har inte fått ökade resurser samtidigt som kulturutgifterna dessutom stadigt minskat i kommunsektorn.⁶

Kulturen skapar större värden

Slutligen kan kulturutgifternas andel av BNP relateras till hur mycket kultursektorn *bidrar* till ekonomisk tillväxt. Tillväxtverket och fyra andra statliga myndigheter hade under ett antal år på 2000-talet uppdraget att skapa databaser för att kunna mäta ekonomisk utveckling i kulturella och kreativa näringar.

5. Siffrorna kommer från Jesper Roines bok *Därför är ojämlikheten viktig*, som bygger på offentlig statistik och regeringens fördelningspolitiska redogörelse 2022.

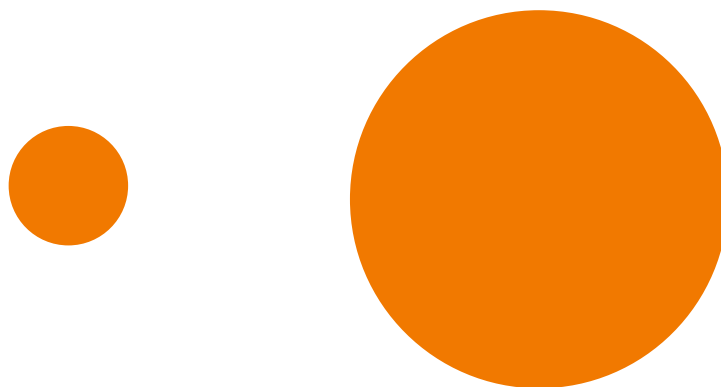
6. Statskontorets uppföljning av skolans resurser från 2013 visar att grundskolans resurser ökade under 1980-talet (mätt som kostnad per elev och lärartäthet) för att därefter ligga stabilt till 2010.

Detta resulterade i ett antal analyser, dessvärre har databasen inte uppdaterats kontinuerligt.

Men i en första analys 2017 landade man i slutsatsen att de kulturella och kreativa näringarnas bidrag till ekonomin var så mycket som 3,1 procent av BNP. Riktningen hade dessutom under tiotalet varit stigande. Man räknade upp till 130 000 verksamheter och 143 000 anställda i sektorn. Varuexporten från kulturella och kreativa näringar hade mellan 2010 och 2017 ökat betydligt starkare än för näringslivet i genomsnitt – från drygt 16 miljarder till nästan 21 miljarder kronor, mätt i faktiska värden.

De kulturella och kreativa näringarnas effekt på BNP är med andra ord ungefär tio gånger så stor som statens finansiering till kulturen. Med en sådan multiplikatoreffekt är det frestande att tänka på vad en ökad offentlig finansiering skulle kunna leda till.

Figur 7

De kulturella och kreativa näringarnas effekt på BNP är ungefär tio gånger så stor som statens finansiering till kulturen.

Vägen framåt

I det längre perspektivet sedan 1974 har den offentliga finansieringen varit relativt stabil, framför allt vad gäller statens finansiering som legat runt 0,3 procent av BNP sedan 1980-talet. Med tanke på hur väl den svenska ekonomin har utvecklats under samma tid kan man argumentera för att mer hade kunnat läggas på det som skapar meningsfullhet i ett välståndsland. Fokus i offentlig ekonomi har legat på skatteminskningar och återbetalning av offentlig skuld snarare än på fortsatta investeringar i offentlig sektor, däribland kultur. Men även om statens finansiering har varit stabil så är upplevelsen inom sektorn stark av att man står inför en utmanande tid. Det finns goda förklaringar till det som inte bara handlar om upplevelse.

Till skillnad från staten så har kommuners och regioners finansiering minskat successivt under lång tid och de senaste åren har inneburit en rad särskilda påfrestningar. Först pandemin som – trots ökade statliga stöd – satte djupa spår som inte alla går att återställa. Den höga inflationen under de senaste två åren har höjt kostnader långt över de offentliga bidragen. I dagsläget står många

kommunala kulturverksamheter inför ordentliga nedskärningar och även statens budget för innevarande år är neddragen. Konkurrensen om befintliga bidragsmedel är hård. Folkbildningen bantas och mediestödssystemet stöps om.

När de offentliga medlen inte möter upp ökade kostnader eller till och med minskar blir behovet av att bredda finansieringen mer påtaglig. Frågan om just privat kulturfinansiering är förstås på intet sätt ny. Redan i 1995 års kulturutredning uttrycktes en ambition om att ”kulturens möjligheter till utveckling och oberoende stärks av ett delat ansvar mellan offentliga och privata finansiärer och ideella krafter.” Jämfört med andra länder är den privata finansieringen låg i Sverige. Enligt rapporten *Kulturområdets finansiering* från Myndigheten för kulturanalys, 2023, stod hushåll, stiftelsefinansiering och sponsring för 38 procent av kulturens totala finansiering år 2022 – alltså en mindre andel än den offentliga, där hushållen är den största källan.

Samtidigt ska man komma ihåg att uppfyllelsen av de demokratiskt satta målen för kulturpolitiken, däribland målet om allas delaktighet i kulturlivet, är svåra att säkerställa med privata medel. Detta dilemma lär dominera den kulturpolitiska diskussionen ett tag framåt. Förhoppningsvis bygger den diskussionen på insikterna om hur mycket kulturella näringar också bidrar till den ekonomiska utvecklingen.

Laura Hartman

Att läsa

Myndigheten för kulturanalys (2023), *Kulturområdets finansiering, En kartläggning med fokus på icke-offentliga aktörer. Delredovisning 2023-12-07*.
Myndigheten för kulturanalys (2022), *Samhällets utgifter för kultur 2022. Tjugo års kulturpolitik 1974-1994: en rapport från kulturutredningen*, SOU 1995:85.
Tillväxtverket (2018), *Kreativtjänstanalysrapport #1. Den kulturella och kreativa sektorns ekonomiska utveckling 2010 – 2016*.

Den svenska konstscenens utveckling

Konsten har utvecklats radikalt under 1900-talet och de svenska finansieringsmodellerna har inte hängt med. Robert Stasinski tecknar en bild av ett fält vars utövare har den lägsta inkomsten jämfört med andra kulturskapare och där stora institutioner får ägna sig åt crowdfunding.

Introduktion

Mycket har de senaste åren skrivits om konsten och dess minskade resurser. Men betydligt mindre fokus läggs på hur svenska små, medelstora och stora utställningsarrangörer trots sina knappa resurser lyckas skapa en vibrerande samtidskultur i hela landet. Resursbristen hos dessa institutioner håller nu på att utarma ett levande kulturliv och ett helt ekosystem av konstnärer, arrangörer och deras publik. Vad som är än mindre tydliggjort är hur denna utarmning gått till och hur den påverkats av konstens utveckling från vackra objekt till brokiga installationer.

Från objekt till installation

– den svenska konstscenens utveckling

Konstens samtidshistoria är en berättelse om ett omstörtande århundrade. Den börjar med ett tidigt 1900-tal där konstens huvudsakliga uttrycksmedel i stort sett är detsamma som hundra år tidigare: måleri, teckning, grafik och skulptur. Ett sekel senare arbetar samtidens mest uppburna konstnärer med tekniker och uttryck som knappast ens varit möjliga tidigare.

Under efterkrigstiden sker ett långsamt skifte från objektbaserad till idébaserad konst. Rumsliga installationer, fysiska performance, videokonst och digitala medier expanderar uttryck och utställningsformer, och utmanar uppfattningen av konsten som endast traditionellt måleri, skulptur och teckning.

Under 1960-talet blev Moderna Museet en nod för denna utveckling med kulmen 1966 då publiken klev in i utställningen genom en enorm gravid kvinnokropp. Utställningar kompletterades med performance och publikens deltagande blev ett samtalsämne som aktiverade förståelsen för konsten som mer än en vara för konsumtion. Under 80- och 90-talen tog konstens sociala dimension fart genom den så kallade relationella estetiken. Konstnärer riktade blicken mot den gemensamma upplevelsen och i måltider, aktioner och samtal expanderades formerna för publikinteraktion och pedagogik hos konstarrangörerna.

I Sverige sker också en stark internationalisering under 90-talet där den svenska konstscenen blir ihopkopplad med den internationella. Stora konstbiennaler slår an teman och bildar gemensamma referensramar mellan curatorer i olika länder.

Under 1900-talets sista decennier pågår en intensiv frigörelse från det traditionella vitmålade gallerirummet. Konstnärer jobbar för att bryta upp både konstens och konstnärernas traditionella roller. När nya format utanför utställningsrummet och en allt mer processbaserad produktion får fäste utvecklas också metoderna för institutionellt arbete. Museer, konsthallar och gallerier fångar upp den konstnärliga rörelse som också låg till grund för målen om delaktighet i 1974 års kulturproposition.

Konsten visas nu inte bara på museer utan på alternativa platser och institutioner, och utifrån nya konstnärliga idéer visas konst också på helt nya

sätt, som exempelvis *Spelets regler* (1993), som kom till på initiativ av de medverkande 15 konstnärerna. Verken i utställningen var placerade i Stockholms innerstad och deras plats bestämdes genom en biljardsprängning över en karta av Stockholm. Ett av verken var Charlotte Gyllenhammars spektakulära upp- och nedhängda ek vid Drottninggatan/Sergels torg som publiken kunde se en ny version av 2023. Gallerirummet är inte längre den självklara platsen för konst, utan konstnärer söker sig till de platser som inspirerar dem.

Som ett led i denna utveckling

har konstnärer flyttat ut ur storstäderna och byggt nya sociala och konstnärliga gemenskaper, ofta på platser med litet eller inget kulturliv. Ett exempel är Stållbergs Gruva i Bergslagen som i mer än tio år har varit ett kulturellt och experimentellt center i vad som en gång var Europas djupaste järnmalmsgruva. I dag bedrivs kulturell, konstnärlig och social verksamhet i och omkring gruvan efter att en liten grupp konstnärer köpte gruvan innan den hann rivras.

Kulturpolitiken och bildkonsten

Då den första verkligt övergripande kulturpolitiska propositionen presenterades i Sverige 1974 var fokus främst på hur de enskilda utövarna skulle kunna finansiera sina fria konstnärskap. Konstnärskommittén skapades med fokus på stipendier till enskilda konstnärer just i detta syfte. Stipendiesystemet ersatte tidigare politik där man stöttade konstnärer genom inköp och beställningar. Målet om att alla skulle ta del av kultur ledde till fler kulturhus och samlingsplatser där konsten också visades.

Men en fördjupad analys av hur dessa stora förändringar av konstscenen på fundamentala sätt påverkade utställningsarrangörer saknades i utredningen.

Dö för Dig / Slå rot, 2023, samarbete mellan Charlotte Gyllenhammar, Stockholm konst och Statens konstråd

Och den stora utvecklingen av konstscenen skedde också efter det att utredningen skrevs.

På slutet av 80-talet instiftades hos Kulturrådet stöd till fria konstaktörer som ett svar på utvecklingen med mindre fria konstarrangörer som Färgfabriken och Index. Dessa medel har sedan legat på en konstant nivå (uppräknade till dagens penningvärde) samtidigt som antalet fria aktörer utvecklats starkt. Under en period hade statliga Riksutställningar en viktig roll genom att turnera utställningar med samtidskonst i landet. När verksamheten lades ner 2017 försvann alla pengar som gått till dess utställningar och de kompensades inte på annat håll, på det sätt som skedde inom musikområdet när Rikskonsertter avslutades.

I stort har vi alltså en situation där konsten och de platser den visas på utvecklats mycket starkt och konstfältet också skapat nya former av medverkan och metoder för att involvera publiken på nya sätt. Men där kulturpolitiken till stor del är baserad på en idé om utställningar där man hänger upp färdiga konstverk på vägen, och där konstnärerna sedan kan sälja dessa och försörja sig.

För att förstå proportionerna av denna bristande uppdatering av det kulturpolitiska stödsystemet kan man jämföra stöden till olika kulturområden i Kultursamverkansmodellen som reglerar samverkan mellan stat och regioner. I modellen får bild- och form-området 1,3 % av resurserna medan scenkonsten får 66 %.

Förutsättningar för att verka

Vad krävs då för att skapa en utställning i dag? Att kliva in i de normalt luftiga och ljusfyllda lokalerna i Borås Konstmuseum en septemberdag 2023, där Nathalie Djurberg och Hans Bergs utställning pågår, är som att bevittna surrealistisk film i bjärta grottor, som att befinna sig i en mäsas i underjorden eller som en "skattjakt i det undermedvetna", som en kritiker uttryckte det. Om en traditionell utställning på 1970-talet involverade att hänga upp ett antal färdiga tavlor så kräver denna typ av utställningar alltifrån produktion av nya konstverk, omfattande arbete med att bygga om och installera konsten på plats, kunskaper om nya material, tekniker och verktyg. Till detta kommer nya pedagogiska och kommunikativa insatser där publiken deltar i samtal och barn och unga erbjuds aktivt eget skapande.

Mängden arbete med varje enskild del är omfattande och detta är endast ett exempel av det som sker runt om i landet, norr till söder, från Ystads konstmuseum till Resurscentrums performanceresidens i Haparanda.

Att bara mindre summor kan delas ut inom stödsystemet betyder i rea-

Nathalie Djurberg och Hans Berg, *Only for the Wicked (Secret)*, 2023. (Stillbild från film)

liteten att professionella insatser inte ersätts och att mycket oavlönat arbete för såväl arrangörer som medverkande har blivit regel snarare än undantag. Det betyder också att arrangörerna har svårt att arbeta och utvecklas långsiktigt samt att nå nya publikgrupper med sina utställningar. Eftersom det i Sverige i dag finns många konstnärsdrivna gallerier är det inte ovanligt att stipendier för enskilda konstnärer indirekt finansierar utställningsarrangörer, vilket är både bakvänt och ineffektivt för både konstnärerna och arrangörerna. Stora delar av den konst som publiken i dag kan ta del av utförs obetalt av professionella aktörer.

Stora delar av den konst som publiken i dag kan ta del av utförs obetalt av professionella aktörer.

Bildkonstnärer är i dag den grupp konstnärer som har lägst inkomster med knappt 12 000 kr i nettoinkomst per månad, vilket kan jämföras med 16 000 kr för hela gruppen kulturskapare. Det beror på att konstarrangörerna, som är deras uppdragsgivare, helt enkelt inte har en ekonomi som bygger på verkliga kostnader för arbetsinsats. I Bildkonst Sveriges senaste enkät visar det sig att konstarrangörerna vill betala konstnärerna, och ofta hellre arbetar gratis själva.

Än i dag utgår den kulturpolitiska modellen från att konstnärer kommer att sälja det de visar och på så sätt få inkomster. Detta gäller inte bara små, fria aktörer utan också i stor utsträckning kommunala verksamheter. Det är intressant att jämföra med teatern. Att bjuda in en skådespelare att arbeta gratis är knappast ett alternativ för någon inom svensk scen. Framför allt är det otänkbart för en hårt arbetande skådespelare som behöver dedicera tid och energi för en uppsättning.

Till bildkonstens speciella utmaningar kommer bredare perspektiv som är giltiga för alla kulturaktörer. Konstnären och författaren Gregory Sholette har argumenterat för att konstvärlden till stor del består av ”mörk materia” – personer som aldrig uppmärksammas och som bakom kulisserna arbetar för konstbranschen, såsom producenter, administratörer, museibesökare och andra typer av aktörer. Utan deras stöd rasar hela systemet. Denna fragilitet i institutioners ekonomi kunde nyligen skönjas i de crowdfundingkampanjer som Moderna Dansteatern, Vasamuseet, Malmö Amatörteaterforum och Nationalmuseum startat. Denna påtagliga underfinansiering av både små och stora arrangörer är verklig och drabbar publik och hela Sveriges kulturliv. Varje dag bärs det trots detta upp genom ideellt arbete och trollande med minimala budgetar.

Kulturlivet och idén om effektivisering

Att samhället i stort söker effektiviseras är för de flesta branscher som transport, energi eller livsmedelsproduktion positivt. Dock är det svårt och ibland knappast önskvärt att effektivisera eller öka produktiviteten inom konst och kultur. Exempelvis kan en skådespelare eller en scentekniker rimligtvis inte gå från fem föreställningar i veckan till femton. En manusförfattare kan inte skriva

kortare, mer tidseffektiva manus, en sångare kan inte sjunga snabbare eller kortare utan att upplevelsen av konsten förminskas. På samma sätt kan inte en konstnär mångdubbla sin produktion av konstverk och ett galleri, konsthall eller museum kan inte öka antalet utställningar per år utan stort tillskott av ekonomiska resurser, personal och marknadsföring, och så vidare.

Men, menar nationalekonomen William Baumol, eftersom resten av ekonomin räknar med en ständig produktivitetsökning hamnar kulturen konstant efter om inte nya medel tillkommer. Han beskriver det som en kostnadssjukdom som inte minst drabbar kulturen, där ”effektivisering” och ”produktivitet” inte är särskilt meningsfulla begrepp. Underskottet ökar på detta vis ständigt för konstarrangörer och kräver ett nytänk för att institutioner inte bara ska överleva utan frodas och utvecklas över hela landet.

Museer, gallerier och andra konstinstitutioner konkurrerar i dag dessutom om publiken med en ny typ av upplevelseindustri i vilken de själva allt mer börjar ingå. Dessa skapar upplevelser och erbjuder funktioner som museer tidigare inte behövt, med större krav på publikrelationer, mat och dryck, mer generösa öppettider, större mångfald av uttryck och språk, större fokus på rättvise- och hållbarhetsperspektiv, shopping, digitala verktyg, kommunikation och mycket annat.

Framtiden för konstarrangörerna

För framtidens arrangörer väntar en osäker ekonomi som bara kan mötas med god framförhållning och bred politisk förståelse för de förändrade villkoren. För att möta konstnärerna och bygga långsiktiga relationer mellan publiken och konsten behövs hållbara och robusta organisationer. Den grupp som är förutsättningen för all konst – konstnärerna själva – måste också ges chans till drägliga arvoden och villkor, något som enbart kan skapas genom hållbara villkor för arrangörerna.

•••
Kulturpolitiken har på bildkonstens område misslyckats med att uppdatera sig. Den har fokuserat på konstnärerna och glömt bort de aktörer som förmedlar konsten till publiken, och som samtidigt är konstnärens viktigaste uppdragsgivare

Kulturpolitiken har på bildkonstens område misslyckats med att uppdatera sig. Den har fokuserat på konstnärerna och glömt bort de aktörer som förmedlar konsten till publiken, och som samtidigt är konstnärens viktigaste uppdragsgivare. För att bevara mångfalden i landet med små, medelstora och stora arrangörer behöver politiken möta upp konstområdets kapacitet. Detta genom initiativ och satsningar som erkänner att konstens arrangörer förtjänar samma chans som scenkonsten. Hos landets konstarrangörer finns ingen

brist på kompetens eller idéer, och med rimliga villkor kan de fortsätta att ge människor tillgång till en mångfald av uttryck och bidra till regionala och lokala kulturkluster.

Robert Stasinski

Referenser

- Baumol, W. J., & Bowen, W. G. *Performing arts - the economic dilemma: a study of problems common to theater, opera, music and dance*. Gregg Revivals, 1993.
- Bildkonst Sverige, Bildkonstens arrangörer – *Stark konstnärlig utveckling men svag infrastruktur*, 2023.
- Lucy Lippard, *Six Years: The Dematerialization of the Art Object from 1966 to 1972* (1973, reprint, Berkeley and Los Angeles, CA: University of California Press, First California Paperback Printing, 1997.
- Rengers, M., & Velthuis, O, *Determinants of prices for contemporary art in Dutch galleries, 1992–1998*. Journal of cultural economics, 26, 1-28, 2002.
- Gregory Sholette, *Dark Matter: Art and Politics in the Age of Enterprise Culture*, London: Pluto Press, 2010.
- Magnus Resch, *The Global Art Gallery Report*, 2020.
- Lind, Carl, Reichert, Emma & Tzotzi, Elena, “Traditioner myter och politik – en reflektion över det fria konstlivets arenor” i *Parallell historia – Skånes konstarener 1968–2008*, Lind, Carl, Reichert, Emma & Tzotzi, Elena (red.), Malmö 2009.
- Möntmann, N. & Habib Engkvist, J, *Agencies of Art: A Report on the Situation of Small and Medium-sized Art Centers in Denmark, Norway and Sweden*, 2018
- Proposition 1974:28 Kungl. Maj:ts proposition angående den statliga kulturpolitiken.
- Konstnärernas Riksorganisation, *Bild- och formkonsten i siffror*, 2016.
- Statens kulturråd (2019b). *Kultursamverkansmodellen – Uppföljning av kulturområdenas årliga bidrag 2010–2018*.

Konsten och pengarna

Den gängse tankemodellen i dag tycks vara att kulturen är ett medel och ekonomin ett mål. Men det är det precis tvärtom, menar Lars Strannegård, rektor för Handelshögskolan i Stockholm.

På Handelshögskolan i Stockholm har Maria Bonnier Dahlins stiftelse en utställning med sina stipendiater. På videoskrmar visas ett kurerat program i samarbete med konstinstitutioner som Moderna Museet eller Magasin 3. Ett flertal klassrum är konstnärligt gestaltade på sätt som väcker tankar om mätbarhet, abstrakt tänkande, vetenskaplighet, reflektion och nytänkande. I biblioteket finns Lina Selanders och Oscar Mangiones stora videoverk *Soli Deo Gloria* som visuellt behandlar historien om pengar, marknader och finansiella flöden. Konstverken finns för att stimulera sinnen, förhöja närvaron och vara ett intellektuellt och emotionellt klipulver. Ett antal av verken väcker tankar om hur samhället kan förstås ur ett ekonomiskt perspektiv.

Relationen mellan ekonomi och kultur är något som intresserar både akademiker och praktiker. Företagsekonomer och etnologer intresserar sig för kulturella inslag i ekonomisk verksamhet eller hur kulturell verksamhet organiseras. Kulturgeografer och ekonomer försöker svara på frågor om kulturens lönsamhet och hur man kan räkna på vad den tillför samhället. Just kulturens lönsamhet är av speciellt intresse för politiker och byggbolag, men också för konstnärer som söker bevis för att deras verksamhet bidrar till samhällsbygget. Svaren ska allra helst ges i kronor och ören, det vill säga ses som investeringar som ger en mätbar avkastning. Det finns många kulturvurmare som svart på vitt vill visa att kulturen har positiva och mätbara ekonomiska effekter. Gång efter annan har akademiker framhållit att kulturen är ett viktigt instrument för regional tillväxt, och kulturella verksamheter analyseras som näringsgrenar. Det har visat sig finnas empiriskt stöd för att ett spännande kulturutbud fungerar som en magnet till en plats. Om ett sådant saknas i en stad eller region uteblir också inflyttning av människor som bidrar till den regionala dynamiken.

Även i det globala kollektiva medvetandet har bilden av kulturen som en stöttepelare för ekonomisk tillväxt bitit sig fast. Runt om i världen har en uppsjö av nya museer och spektakulära konsert- och operahus etablerats med stöd av just detta argument. Exempel är Louvrens satsning i Abu Dhabi, M+ i Hongkong, Operahuset i Oslo och Amos Rex i Helsingfors.

Hur dessa uträkningar görs är föremål för diskussion. Vad exempelvis ett konstmuseum tillför en stad i termer av tillväxt finns det ingen standardformel för. Det beror på kvaliteten i verksamheten, hur besökstillströmningen ser ut och vilka sidoverksamheter som museet kan tänkas ha. Just långsiktigheten i verksamheten gör det än mer svårbedömt. Hur mycket klirr i stadskassan ger en spektakulär arkitektur? Vikten av ett landmärke som Sydneys operahus är

i det närmaste oöverblickbar avseende den stadsbild som sprids över världen. Rollen som det ikoniska Guggenheimmuseet spelar för New York bleknar förstås i jämförelse.

I Sverige har debatten om kulturens ekonomiska villkor tagit fart de senaste åren. Eftersom kulturen i hög utsträckning är offentligt finansierad så har diskussionen präglats av hur mycket den får kosta. Statens fastighetsverks hyresnivåer för museibygnader, det eftersatta underhållet av emblematiske byggnader som Kungliga Operan eller Naturhistoriska riksmuseet samt kommuners finansiering av kulturverksamhet är exempel på frågor som nått den offentliga debatten. I vårt land går det tydligt att urskilja en logik som innebär att kulturen måste kunna bära sig själv. Ellen Gustafsson på Dagens industris ledarsida uttryckte detta tydligt: "Om man inte kan tjäna pengar på sin kultur så har man heller inte berört tillräckligt många människor".

De kulturutövare som inte bär sina egna kostnader kan etiketteras som del av "kultureliten", vilket Norrköpingspolitikern Sophia Jarl gjorde nyligen.

••• Tankemodellen tycks vara att kulturen är ett medel och ekonomin ett mål.

Tankemodellen tycks vara att kulturen är ett medel och ekonomin ett mål. Den gestaltar sig i frågeställningar som: Hur lönsamma är kultursatsningar? Hur mäter man detta mer exakt i monetära termer? Det är naturligtvis legitima frågor när det är offentliga medel som används och kassan är skral.

Någonstans i dessa frågor blandas dock medel och mål ihop. Det kan därför vara på sin plats att påminna om vad ekonomi i grunden är. Det handlar om hushållning av resurser, och resurser är detsamma som verktyg för att uppnå något. Tillväxt och ökade resurser är aldrig mål i sig, utan enbart medel för att uppnå något annat. Att ha pengar på sitt bankkonto är ju i grunden inte ett självändamål.

Pengarna är alltså ett sätt att försöka kvantifiera det möjliga. Det mätbara får oss att kunna tala förment sakligt om det som annars ter sig svärgripbart och efemärt. Men målet med resurser, oavsett om de tillhör en individ, ett företag, en kommun eller en nation är att de möjliggör för människor att leva innehållsrika liv, som kan vara solidariska, bekväma, hälsosamma, kärleksfulla och meningsfulla. Ekonomi och tillväxt skapar ingenting annat än medel för att möjliggöra detta.

I kulturens värld är ekonomi ett medel och kultur ett mål. Kultur bär upp samhällen och gör dem innehållsrika; kultur bidrar med meningsfullhet. Utan minsta storvulnhet går det faktiskt att hävda att kulturyttringar är centrala komponenter i livets essens, att de är samhällsbärande. Konsten och kulturen hjälper oss att tolka vår historia och samtidigt som de kan främja vår fantasi. De erbjuder rum där vi kan testa våra tankar och formulera visioner om framtiden. Kulturen kan inge oss hopp om förändring i de dystraste tider. Den kan öppna upp för nya perspektiv och därigenom öka sannolikheten för tolerans för det främmande.

Kultur kan inte reduceras till ett medel för att generera lokal, regional eller

nationell tillväxt. Visst kan kultur vara ett medel för detta, men reducerat till enbart ett verktyg riskerar vi att dess kraft glider ur vårt synfält.

Det är i det här sammanhanget som det blir befängt att ställa frågan hur kultur kan skapa ekonomi. Frågan bör vara precis den motsatta; hur kan vi använda ekonomiska medel till att skapa så mycket och så bra kultur som möjligt? Där vi inte värjer oss för dess mångfacetterade, komplexa natur och där så många erfarenheter som möjligt kommer till tals. Kulturarbetare måste få ägna sina krafter åt kulturskapande, och inte åt att omformulera sin verksamhet i ekonomiska termer. När medlen är knappa måste blicken riktas fast. En rik och yvigt blomstrande kultur är målet; ekonomin är medlet.

•••
Kulturarbetare måste få ägna sina krafter åt kulturskapande, och inte åt att omformulera sin verksamhet i ekonomiska termer. När medlen är knappa måste blicken riktas fast. En rik och yvigt blomstrande kultur är målet; ekonomin är medlet.

Att kulturens egenvärde måste värnas behöver ständigt upprepas. Det är naturligtvis lätt att sympatisera med det kommunalråd som menar att man behöver mer kultur för att det ger ett ekonomiskt uppsving i regionen. Det finns många exempel där konstutställningar, bokmässor och jazzfestivaler har inneburit ett stort lyft för den lokala hotell- och restaurangnäringen. Men om pengarna som inbringas är målet blir kulturen endast ett medel, och då äventyras dess potential och mening, dess själva essens.

Därmed inte sagt att kulturen inte kan vara ett verktyg för tillväxt. Det måste dock gå att arbeta efter två samexisterande logiker. Hälso- och sjukvård kan vara en tillväxtgenerator samtidigt som vi ser sjukvården som en bärande ideologisk idé om samhällsbygget. Vi tar hand om våra sjuka och skadade, inte för att vi ska tjäna pengar på dem, utan för att det är en grundbult i ett civiliserat samhälle.

I grunden kretsar ett samhälles bärkraftighet på vilken roll som utbildning, kultur och yttrandefrihet ges. Ett samhälle som signalerar att kulturen är något man kan ha och mista bäddar för förtvinning. Om kulturen ses som ett utanpåverk, en dekoration som läggs i samma politiska fack som "fritid" så bereds också en grund för lågkvalitativ kultur. Om kulturutövare är ängsliga för hur deras produktion tas emot så ökar sannolikheten att verkshöjden blir låg.

Politik handlar om att vilja något, och att se till att förändring i den önskade riktningen sker. Kulturpolitiker som inte inser konstens och kulturens innersta väsen förtjänar inte sina positioner, och är rent av farliga för det fria ordet och de demokratiska rättigheterna. Oscar Wilde skrev i ett brev till en av sina läsare att konsten måste få vara oanvändbar, på samma sätt som en blomma är oanvändbar för oss. En blomma blommar för sin egen skull, och vi gläds en stund över skönheten. Det, menade Wilde, är allt som behövs sägas om

vår relation till blommor. Visst går det att göra dem användbara eller sälja dem, men det har inget med blomman att göra.

Konsten har ett inneboende värde, en potential att vara meningsfull eller till och med livsavgörande för oss. Det är själva upplevelsen av det kulturella uttrycket som skapar mening. En bok som aldrig öppnas och en målning som aldrig visas ruvar på en potential, en livsomstörtande upplevelse, för en läsare eller betraktare. Men det krävs mänsklig interaktion för att detta ska ske.

Oscar Wildes blommetafor fungerar också för kulturpolitiken som helhet. En kulturpolitiker bör skapa en grogrund för att blommor ska växa och blomma, gärna så många olika typer som möjligt. I det arbetet ingår att skapa förutsättningar för jordmån, gödning och bevattning för ett blommande, mångfärgat fält. Vi måste odla vår trädgård, som Voltaires karaktär Candide sa: se till att det finns en artrikedom bland blommorna, men också möjliggöra för människor att komma och se fältet och de enskilda blommorna.

I det kulturpolitiska värvet ingår dock inte att växtförädla, syssla med genmodifiering eller tricksa med växternas dna. Den kulturpolitiker som ger sig in i blommans inre är på fel spår. Men den som skapar de bästa möjliga förutsättningarna sköter sitt jobb med bravur. Själva ordet kultur betyder odling, och det är exakt vad kulturpolitiker ska syssla med.

Lars Strannegård

Kungl. Maj:ts proposition nr 28 år 1974**Prop. 1974: 28****Nr 28****Kungl. Maj:ts proposition angående den statliga kulturpolitiken; given den 8 mars 1974.**

Kungl. Maj:t vill härmed, under åberopande av bilagda utdrag av statsrådsprotokollet över utbildningsärenden, föreslå riksdagen att bifalla de förslag om vars avlåtande till riksdagen föredragande departementschefen hemställt.

CARL GUSTAF

BERTIL ZACHRISSON

Propositionens huvudsakliga innehåll

I propositionen läggs förslag fram om mål, ansvarsfördelning och organisatorisk struktur för statens kulturpolitiska insatser. Utbyggnaden av de statliga insatserna förutsätts ske enligt en treårsplan.

Förslagen bygger i första hand på utredningar av kulturrådet och 1965 års musei- och utställningssakkunniga.

Mål för kulturpolitiken föreslås. Bl.a. betonas att kulturpolitiken skall i ökad utsträckning utformas med hänsyn till eftersatta gruppers behov. De kulturpolitiska insatserna skall vidare medverka till att skydda yttrandefriheten, motverka kommersialismens negativa verkningar på kulturområdet och ge människor möjlighet till egen skapande aktivitet.

Frågan om fördelningen av ansvaret mellan stat, primärkommuner, landsting och organisationsliv i fråga om insatser inom kulturområdet behandlas. Vikten av att organisationslivet spelar en aktiv roll i kulturverksamheten framhålls.

Ett framträdande drag i den kulturpolitik som föreslås är betoningen av det fria kollektiva skapandet, dvs. konstnärlig verksamhet i grupp utanför kulturinstitutionerna. Förslag läggs fram om vissa ändringar

1 Riksdagen 1974. 1 saml. Nr 28

Prop. 1974: 28

2

i bestämmelserna för studiecirkelverksamheten och om ett nytt statsbidrag till experiment och utveckling av sådan amatörverksamhet som drivs i andra former än studiecirkeln. Studieförbunden och olika amatörorganisationer föreslås få förstärkt stöd. Stödet till mindre ensembler och fria grupper samt till centrumbildningarna förstärks.

Förslag läggs också fram om ett nytt statsbidrag till kulturprogram inom föreningslivet. Det ersätter nuvarande bidrag till föreläsungsverksamhet m. m.

Beträffande kulturinstitutionerna redovisas ställningstaganden till frågor om bl. a. ansvarsfördelning, företagsform samt styrelsens och institutionschefens ansvar.

Riktlinjer ges för hur staten bör främja en utbyggnad av teater- och dansinstitutioner med regionalt ansvar. Ett nytt statsbidragssystem föreslås. Operans och Dramatiska teaterns riksansvar betonas. Svenska riksteaterns uppgifter behandlas.

I fråga om musikinstitutionerna framhålls behovet av ett nära samspel mellan olika typer av musikinstitutioner. Yrkesorkestrarna inordnas i samma bidragssystem som teater- och dansinstitutionerna. Rikskonserters uppgifter förutsätts på sikt bli ändrade.

Riktlinjer anges för det statliga och statsunderstödda museiväsendets verksamhet och organisation. Bl. a. avses nationalmuseet med östasiatiska museet och moderna museet få ny organisation. Frågan om statsbidrag till läns museerna skall utredas.

Riktlinjer föreslås för kulturminnesvårdens centrala och regionala organisation. För att förstärka kulturminnesvårdens ställning i samhällsplaneringen bör länsstyrelserna få nya uppgifter. Läns museerna förutsätts dock även i fortsättningen ha kulturminnesvårdande uppgifter. Förslag läggs fram om riktlinjer för en ny organisation för riksantikvarieämbetet och statens historiska museum samt medelhavsmuseet samt om en decentralisering av ärenden från ämbetet.

Folkparksrörelsen föreslås få ett statligt stöd, främst för vissa centrala uppgifter och för lokal och regional försöksverksamhet.

En ny myndighet, statens kulturråd, föreslås bli inrättad. Rådet skall ha rådgivande, utredande och statsbidragsprövande uppgifter. Dess direkta ansvarsområde bör omfatta teater, dans, musik, litteratur, folkbibliotek, konst, museer och utställningsverksamhet. Rådet tar över uppgifter som teater- och musikrådet, tidskriftsnämnden och skolöverstyrelsens bibliotekssektion hittills svarat för. Rådet får en styrelse och tre nämnder.

Under de i propositionen behandlade anslagen för kulturändamål föreslås anslagsökningar som — bortsett från pris- och löneomräkning — uppgår till sammanlagt 25,5 milj. kr. Härtill kommer ökningar av anslagen till studiecirklar och studieförbund.

Prop. 1974: 28

3

Utdrag av protokollet över utbildningsärenden, hållet inför Hans Kungl. Höghet Regenten, Hertigen av Halland, i statsrådet den 8 mars 1974.

Närvarande: statsministern PALME, ministern för utrikes ärendena ANDERSSON, statsråden STRÄNG, JOHANSSON, HOLMQVIST, ASP-LING, LUNDKVIST, GEIJER, BENGTSSON, NORLING, LÖFBERG, FELDT, SIGURDSEN, GUSTAFSSON, ZACHRISSON.

Chefen för utbildningsdepartementet, statsrådet Zachrisson, anmäler efter gemensam beredning med statsrådets övriga ledamöter fråga om *den statliga kulturpolitiken* och anför.

Kulturpolitiken 50 år – var står vi nu?
Publicerad av Bildkonst Sverige, februari 2024.

Rapportförfattare:

Laura Hartman, docent i nationalekonomi och har 25 års erfarenhet av forskning och ledarskap i akademien, offentlig sektor och facklig sfär, närmast som LOs chefsekonom.

Robert Stasinski, chefredaktör för tidningen Konstnären samt kursledare för Art & Organisering vid Curating Art International Master's Program in Curating, vid Stockholms universitet.

Lars Strannegård är rektor vid Handelshögskolan i Stockholm och professor i ekonomi.

Redaktörer: Magdalena Malm och Emmeli Person

Textredaktör: Sanna Samuelsson

Fakta granskning: Tanja von Brünken

Grafisk form: Konst & Teknik

Bildkonst Sverige är en ideell branschorganisation för arrangörer inom bildkonstområdet. Den omfattar allt från större konstinstitutioner, kommersiella gallerier, till konsthallar, fria konstaktörer och självorganiserade verksamheter i hela landet. Bildkonst Sverige är en samlad röst för arrangörer inom bildkonstområdet och arbetar för förbättrade villkor inom området.

www.bildkonstsverige.se

**BILDKONST
SVERIGE**